

2010/181



Archeologische dienst  
Antwerpse Kempen

ADAK RAPPORT 54

# Archeologische begeleiding van een waterbassin aan de Oude Heerestraat in Oud-Turnhout



VIOE bibliotheek  
80669



chr.

475 v.chr.

120 n.chr.

1275 n.chr.

1542 n.chr.



ADAK RAPPORT 54

Archeologische  
begeleiding van een  
waterbassin aan de  
Oude Heerestraat in  
Oud-Turnhout

S. DELARUELLE & J. VAN DONINCK

De Archeologische dienst Antwerpse Kempen maakt deel uit van de projectvereniging Erfgoed Noorderkempen tussen de gemeenten Baarle-Hertog, Beerse, Kasterlee, Oud-Turnhout, Turnhout en Vosselaar met steun van de Vlaamse gemeenschap en de provincie Antwerpen.

Met steun van de  
Vlaamse overheid



## Colofon

|                     |  |
|---------------------|--|
| Opdrachtgever       | Benteltom bvba                           |
| Project             | Oud-Turnhout-Oude Heerestraat            |
| Projectcode         | 10022 OTU-OHE                            |
| Type onderzoek      | Opgraving                                |
| Vergunning nr.      | 2010/181                                 |
| Vergunninghouder    | Stephan Delaruelle                       |
| Naam site           | Oud-Turnhout-Oude Heerestraat 20         |
| Auteurs             | Stephan Delaruelle & Jef Van Doninck     |
| Kaarten & plannen   | Stephan Delaruelle (@NGI/GIS Vlaanderen) |
| Foto's & tekeningen | Stephan Delaruelle & Jef Van Doninck     |
| Omslagontwerp       | Hanna Maes                               |
| ISBN                | /  |

© AdAK , november 2010

---

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Archeologische Dienst Antwerpse Kempen.

---



## **Samenvatting**

Op 14 juni 2010 voerde de Archeologische dienst Antwerpse Kempen (AdAK) in samenwerking met de BVBA Benteltom een archeologisch onderzoek uit op het zuidelijke gedeelte van het plangebied Bentel, vlakbij de Oude Heerestraat in Oud-Turnhout

Aanleiding voor het onderzoek is de geplande aanleg van een waterbassin die een bedreiging vormt voor eventuele archeologische resten die zich hier nog in de bodem bevinden

Rondom het plangebied bevinden zich immers verschillende rijke vindplaatsen, die werden vastgesteld in het kader van de uitbreiding van het bedrijventerrein Bentel

Doel van het onderzoek was het inventariseren, waarderen en indien noodzakelijk opgraven van eventuele archeologische resten die bedreigd worden door de toekomstige bouw van het waterbassin. Daarom werden de graafwerken voor het waterbassin uitgevoerd onder archeologische begeleiding tot op archeologische diepte. In totaal werd tijdens het onderzoek 675 m<sup>2</sup> onderzocht.

Tijdens het onderzoek werden geen archeologisch relevante sporen vastgesteld. In de westelijke hoek van het vlak werd een restant van een oude bedding van het Blauw Loopke vastgesteld. Door het vlak liepen drie parallelle verstoringen van drainagebuizen. Op basis van de textuur en de kleur van de grond bevond het plangebied zich net op de overgang van de drogere kop naar een natter gebied.

Aangezien tijdens het onderzoek geen sporen of vondsten werden aangetroffen, kan het terrein worden vrijgegeven voor de geplande bouw van een waterbassin.

## Inhoudsopgave

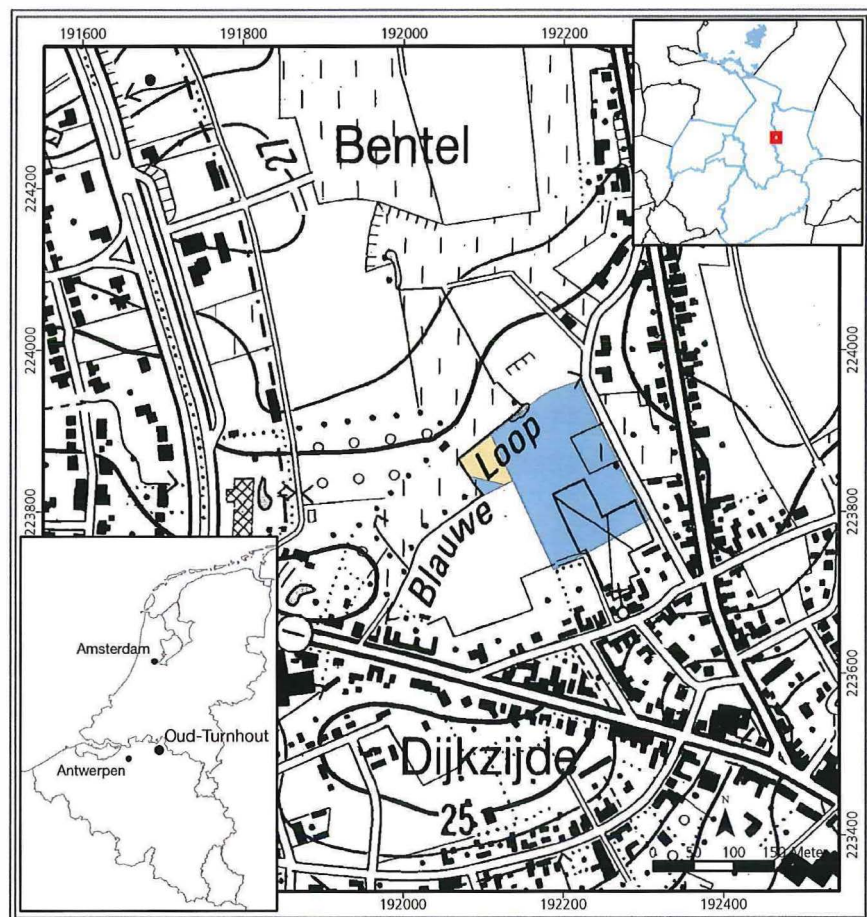
|       |                                     |    |
|-------|-------------------------------------|----|
| 1     | Inleiding                           | 7  |
| 2     | Landschappelijk kader               | 8  |
| 2 1   | Geologie en geomorfologie           | 8  |
| 2 2   | Bodemopbouw                         | 9  |
| 3     | Archeologisch en historisch kader   | 10 |
| 3 1   | Archeologisch kader                 | 10 |
| 3 1 1 | Bekende archeologische vindplaatsen | 10 |
| 3 1 2 | Bedrijventerrein Bentel             | 10 |
| 3 1 3 | Bentel-MIKO                         | 12 |
| 3 2   | Historisch kader                    | 13 |
| 4     | Onderzoeksstrategie                 | 14 |
| 5     | Resultaten                          | 15 |
| 6     | Conclusie en aanbevelingen          | 15 |
| 6 1   | Conclusie                           | 15 |
| 6 2   | Aanbevelingen                       | 15 |
|       | Literatuur                          | 16 |
|       | Lijst van afbeeldingen              | 16 |



## 1 Inleiding

Op 14 juni 2010 voerde de Archeologische dienst Antwerpse Kempen (AdAK) in samenwerking met de BVBA Benteltom een archeologisch onderzoek uit op het zuidelijke gedeelte van het plangebied Bentel, vlakbij de Oude Heerestraat in Oud-Turnhout, kadastraal bekend als (Afd. 1) sectie C nr. 805 A.

Aanleiding voor het onderzoek is de geplande aanleg van een waterbassin die een bedreiging vormt voor eventuele archeologische resten die zich hier nog in de bodem bevinden.



Figuur 1.1 Situering van het plangebied aan de Oude Heerestraat met de locatie van het bufferbekken in het groen

Het veldteam bestond uit Stephan Delaruelle & Jef Van Doninck. Het graafwerk werd uitgevoerd door Frans Van Herck van AGbB.



Figuur 1.2. Sferiefoto van de het plangebied vanaf de naburige site Bentel-Miko

## 2 Landschappelijk kader

### 2.1 Geologie en geomorfologie

Het plangebied bevindt zich op de overgang van een natte depressie, 'De Glazen Zee', die zich ten noorden bevindt en een droge zandkop ten zuiden hiervan.

Deze zandruggen zijn gevormd tijdens de laatste ijstijd, het Weichseliaan (ca. 120.000-13.000 jaar geleden), wanneer de polaire wind vanuit de drooggevallen Noordzeebedding sediment aanvoerde, die het volledige gebied bedekte met een dik pakket zand. Dit varieert in dikte tussen de 30 cm op de hogere delen tot 5 m in de valleien van de oorspronkelijke Oud-Pleistocene afzettingen. Op sommige plaatsen ontstonden hierdoor uitgestrekte duinzandmassieven. Deze zandafzettingen werden tijdens de laatste koude fase, het Laat-Glaciaal (ca. 13.000-10.000 jaar geleden) door verstuvingen van de tijdelijk onbevoren bodems omgewerkt tot lange oost-west georiënteerde zandruggen. Het water zocht zich een weg in de lager gelegen gedeeltes tussen de zandruggen, waardoor hier beekvalleien ontstonden.

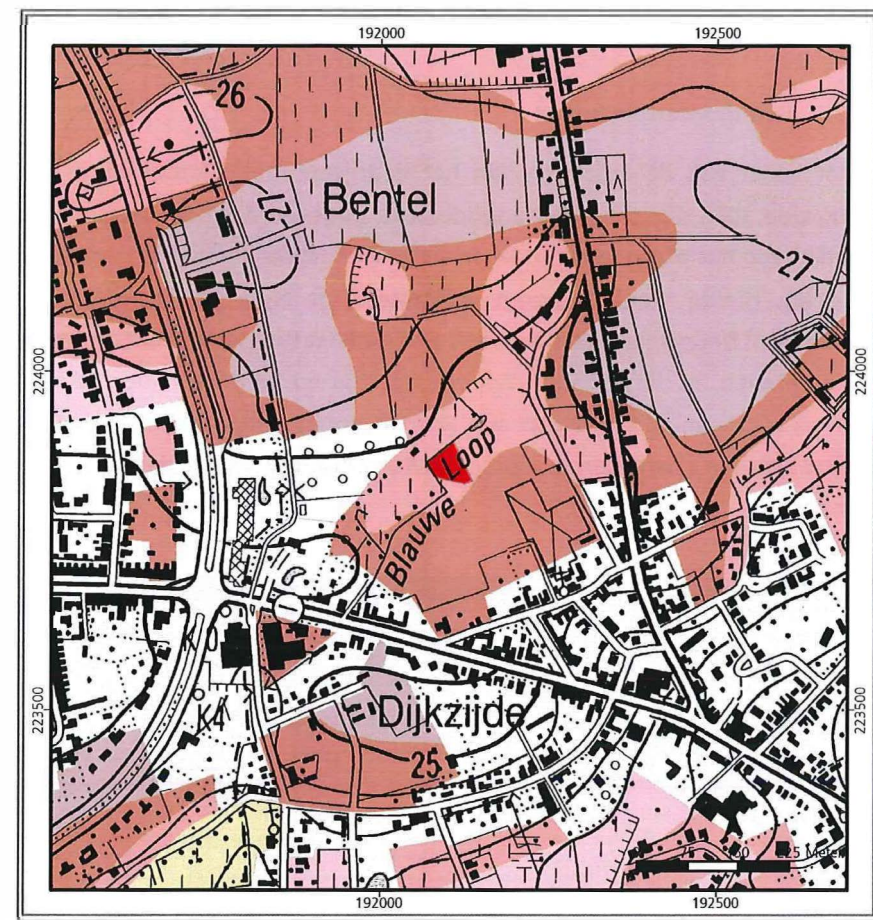
Het sediment van de bodem binnen het plangebied bestaat uit fijn, zwak lemig zand tot matig grof zand. De oorspronkelijke uitgesproken microtopografie is echter sterk vervlakt door latere ophogingen.



## 2.2 Bodemopbouw

Volgens de bodemkaart is de oorspronkelijke bodem overal in het gebied afgedekt met een dikke antropogene (plaggen)laag. Deze plaggenlaag bestaat uit aangevoerde grond en organisch materiaal met als functie een meer vruchtbare akker te creëren.

Tijdens het onderzoek bleek het hier evenwel om een 'natte' plaggenbodem te gaan, waarbij de opgebrachte grond werd gebruikt om het natte gebied toch enigszins voor landbouw toegankelijk te maken. In dat kader werd vermoedelijk ook de Blauwe Loop aangelegd, die diende om de depressie te ontwateren. Meestal zijn deze ontginningen iets later.



Figuur 2.1 Bodemkundige opname van het gebied rond het plangebied. Paars: plaggenbodems; geel: zandbodems zonder plaggendek; groen: kleiige gronden

## 3 Archeologisch en historisch kader

### 3.1 Archeologisch kader

#### 3.1.1 Bekende archeologische vindplaatsen

Voor de ontwikkeling van het bedrijventerrein Bentel waren geen archeologische vondsten uit deze zone bekend. Reden hiervoor is het gebrek aan onderzoek in het verleden en de ongeschiktheid van een pluggenbodem voor veldkartering. Bij het verbreden van de Aa ter hoogte van de Schuurhovenberg (CAI locatie nr. 956411), ten oosten van het plangebied werden grote scherven uit de late bronstijd verzameld. Verder zijn zowel uit het centrum van Turnhout als van rond de St-Bavokerk (Annaert 2000, p.81-82) in Oud-Turnhout sporen bekend uit de vroege, volle en late middeleeuwen.

#### 3.1.2 Bedrijventerrein Bentel

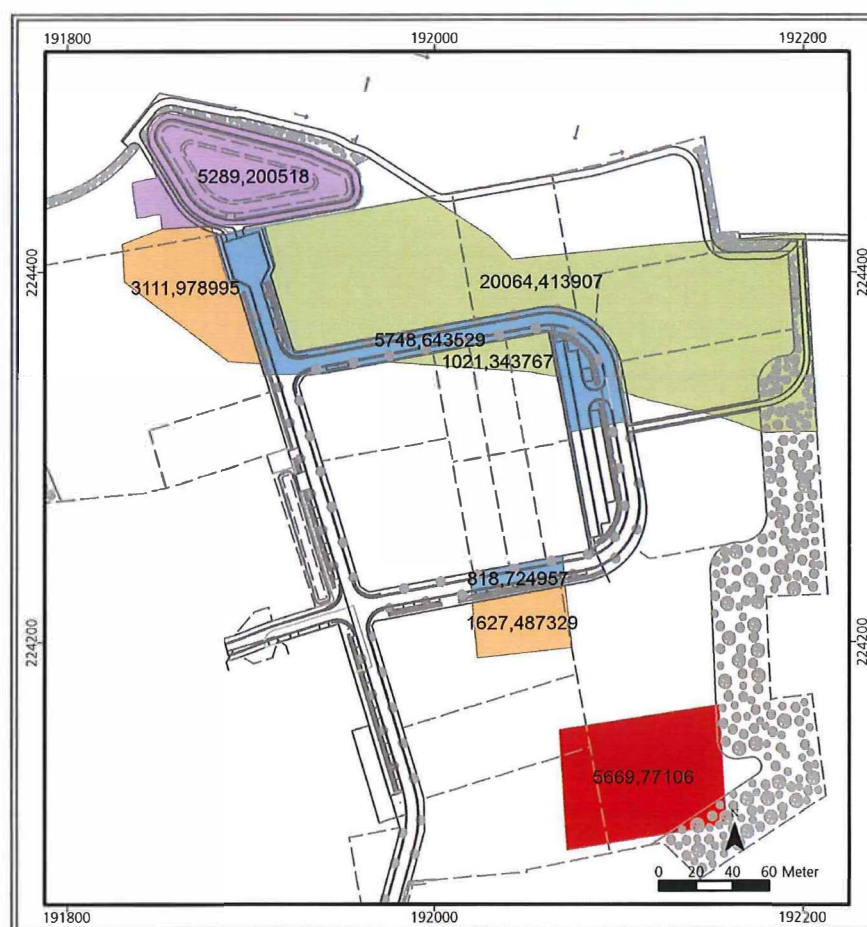
In het kader van de inrichting van het bedrijventerrein Bentel werd door AdAK eind 2008 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de terreinen ten noorden van het plangebied onder leiding van Bart De Smaele (De Smaele et al. 2008). Hierbij werden sporen vastgesteld uit bijna alle periodes. Ten noorden van het plangebied bevonden zich nederzettingssporen uit de vroege middeleeuwen, de late bronstijd/vroege ijzertijd en de volle middeleeuwen. Centraal werd een andere cluster met ijzertijdsporen vastgesteld. In het zuiden bevond zich een cluster van sporen uit de Romeinse tijd, vlakbij de rand van de depressie.



Figuur 3.1. Opgraving van een vroegmiddeleeuwse gebouwplattegrond ter hoogte van het bufferbekken in het bedrijventerrein Bentel

In navolging hiervan werden reeds verschillende van deze sporencusters opgegraven. Tijdens de opgravingen van de wegkoffer door Archaeological Solutions in de zomer van 2009 onder leiding van Jasmine Cryns werd een gedeelte van de nederzetting uit de vroege middeleeuwen aangesneden, waarbij een drietal gebouwplattegronden en enkele waterputten konden worden onderzocht (Cryns 2009). Verder werden ook sporen van ijzertijdbewoning vastgesteld, waarbij in een waterput een depositie van aardewerk werd teruggevonden. Hierbij waren enkele potjes volledig intact gebleven. Het gaat hier om typische vormen uit de vroege ijzertijd, zoals Schrägerpotten en besmeten harpstedt-aardewerk. Van de nederzetting uit de volle middeleeuwen werd enkel de greppel aangesneden.

In het voorjaar van 2010 werd een ander deel van de vroegmiddeleeuwse nederzetting onderzocht in het kader van de aanleg van een bufferbekken. In de tweede helft van 2010 werd het aansluitende gedeelte hiervan verder bekeken, alsook de ijzertijdzone centraal binnen het plangebied (Scheltjens et al., in voorbereiding).



Figuur 3.2. Overzicht van de geselecteerde zones in het bedrijventerrein Bentel.



Tijdens deze onderzoeken werden talrijke gebouwplattegronden aangetroffen, waarbij de bewoning ter plaatse continu blijkt door te lopen van in de merovingische periode tot in de karolingische tijd. In hoeverre de nederzetting uit de volle middeleeuwen chronologisch hierbij aansluit is nog niet duidelijk. Verder blijkt de concentratie ijzertijdsporen op de kop voornamelijk afkomstig van bijgebouwen en silokuilen, die vermoedelijk aansluiten bij de bewoning uit de vroege ijzertijd op de noordflank.

### 3.1.3 Bentel-MIKO

In het voorjaar van 2010 kon in het kader van de geplande uitbreiding van MPC-DG plastics achter de fabriek van Miko koffie het zuidelijke gedeelte van het plangebied Bentel worden onderzocht (Bervoets et al., in voorbereiding). Hierbij bleek nog een gedeelte van de grote depressie binnen het plangebied te vallen. Deze wordt blijkbaar afgelijnd door de Blauwe Loop, want ten zuiden hiervan bevindt zich een droge zandrug, waarop sporen uit de volle middeleeuwen en de Romeinse tijd werden vastgesteld. Opgravingen op het noordelijke deel van het plangebied (fase 1) leverden talrijke sporen op van een meerfasige nederzetting uit de volle middeleeuwen. Hoger op de zandkop werd de rand van een grafveld uit de Romeinse tijd vastgesteld, bestaande uit rechthoekig omgepeldde monumenten. Er konden geen restanten van graven worden teruggevonden.



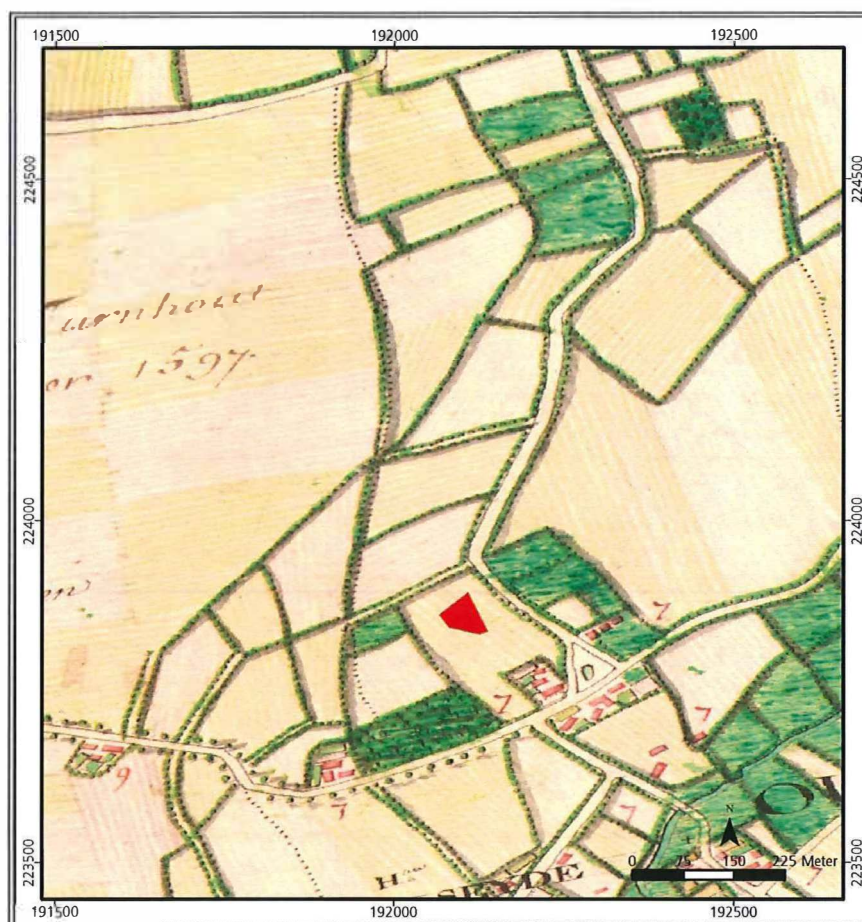
Figuur 3.3. Romeins grafmonument in de proefsleuf op Bentel-Miko



### 3.2 Historisch kader

Naar aanleiding van de plannen gedefinieerd in de Gemeentelijke Ruimtelijke Uitvoeringsplannen is door Dr. Karel Leenders een korte studie gemaakt over het cultuurhistorische en historische-geografische belang van het gebied. Hieruit blijkt dat de omringende gehuchten Oosthoven en Schuurhoven vermoedelijk teruggaan tot het begin van de Late Middeleeuwen. Op hun beurt zijn deze op basis van de "hoven" toponiemen terug te voeren op verspreide bewoning uit de Volle Middeleeuwen op de hogergelegen akkergebieden van de Bentel.

Dit tussenliggende 'open akker'-gebied is vermoedelijk na de verschuiving van de bewoning naar de randen van het gebied opgehoogd met behulp van plaggen en ander organisch materiaal waardoor een zogenaamd esdek of plaggendek ontstond. Op deze bodems is de cultuurlaag dikker dan 0,50 m. Hierdoor zijn alle archeologische resten van voor de afdekking verzegeld tegen verdere verstering door landbouwactiviteiten.

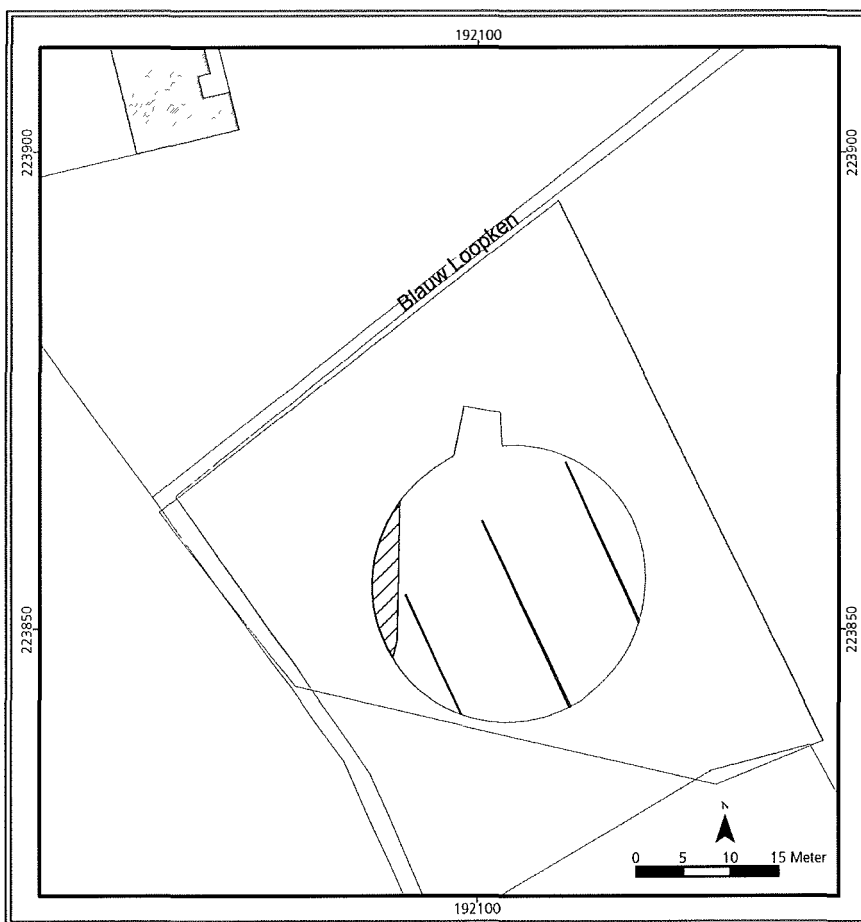


Figuur 3.4. Situering van het plangebied op de kaart van Ferraris (1777)

## 4 Onderzoeksstrategie

Doel van het onderzoek was het inventariseren, waarderen en indien noodzakelijk opgraven van eventuele archeologische resten die bedreigd worden door de toekomstige bouw van het waterbassin. Daarom werden de graafwerken voor het waterbassin uitgevoerd onder archeologische begeleiding tot op archeologische diepte. In totaal werd tijdens het onderzoek 675 m<sup>2</sup> onderzocht.

De contouren van de werkput, de sporen en verstoringen en de hoogtematen werden rechtstreeks in Lambert-coördinaten ingemeten door een landmeter met een GPS met nauwkeurigheid van 0,5 cm. Het vlak en de profielen zijn fotografisch geregistreerd.



Figuur 4.1 Overzichtsplan van de aangelegde werkput met de aangetroffen verstoringen

## 5 Resultaten

Tijdens het onderzoek werden geen archeologisch relevante sporen vastgesteld. In de westelijke hoek van het vlak werd een restant van een oude bedding van het Blauw Loopke vastgesteld. Door het vlak liepen drie parallelle verstoringen van drainagebuizen. Op basis van de textuur en de kleur van de grond bevond het plangebied zich net op de overgang van de drogere kop naar een natter gebied.



Figuur 5.1. Overzicht van de uitgegraven bouwput voor het waterbassin

## 6 Conclusie en aanbevelingen

### 6.1 Conclusie

Naar aanleiding van de bouw van een waterbassin werd een archeologische begeleiding van de graafwerken uitgevoerd om vast te stellen of er zich nog archeologische waarden in de bodem bevonden. Hierbij werd een oppervlakte van 675 m<sup>2</sup> vrijgelegd. Tijdens dit onderzoek werden geen relevante archeologische sporen waargenomen, die aansluiten bij de bekende sites vlakbij het plangebied. Blijkbaar was deze locatie reeds te nat voor bewoning.

### 6.2 Aanbevelingen

Aangezien tijdens het onderzoek geen sporen of vondsten werden aangetroffen, kan het terrein worden vrijgegeven voor de geplande bouw van een waterbassin.

## Literatuur

B DE SMAELE, S DELARUELLE, S VERDEGEM & C THIJIS 2009, *Proefsleuvenonderzoek op het bedrijventerrein Bentel in Oud-Turnhout* (AdAK Rapport 15)

CRYNIS J 2009 *Resultaten van het archeologisch onderzoek te Oud-Turnhout, Bentel Fase A* (AS-Rapport 2009-12)

SCHELTIJENS S, BERVOETS G, DELARUELLE S, VERRIJKEN V, CRYNIS C & VAN DONINCK J (in voorbereiding) *Vroegmiddeleeuwse nederzetting en ijzertijdbewoning op de Bentel in Oud-Turnhout* (AdAK-Rapport)

BERVOETS G, SCHELTIJENS S, DELARUELLE S & VAN DONINCK J (in voorbereiding) *Nederzetting uit de volle middeleeuwen en Romeins grafveld op de Bentel in Oud-Turnhout* (AdAK-Rapport)

## Lijst van afbeeldingen

|            |  |    |
|------------|--|----|
| Figuur 1 1 | Situering van het plangebied aan de Oude Heerestraat met de locatie van het bufferbekken in het groen                | 7  |
| Figuur 1 2 | Sfeerfoto van de het plangebied vanaf de naburige site Bentel-Miko   | 8  |
| Figuur 2 1 | Bodemkundige opname van het gebied rond het plangebied   | 9  |
| Figuur 3 1 | Opgraving van een vroegmiddeleeuwse gebouwplattegrond ter hoogte van het bufferbekken in het bedrijventerrein Bentel | 10 |
| Figuur 3 2 | Overzicht van de geselecteerde zones in het bedrijventerrein Bentel  | 11 |
| Figuur 3 3 | Romeins grafmonument in de proefsleuf op Bentel-Miko   | 12 |
| Figuur 3 4 | Situering van het plangebied op de kaart van Ferraris (1777)   | 13 |
| Figuur 4 1 | Overzichtsplan van de aangelegde werkput met de aangetroffen verstoringen  | 14 |
| Figuur 5 1 | Overzicht van de uitgegraven bouwput voor het waterbassin  | 15 |



